

Demensen bijre

Jeenjemes báarasábpoe almetjh mah demensem áadtjoeh, jñh vaahra demensem áadtjodh jolle aaltarinie læssene. Jalhts demense sveekes jæghta pensjovneaalteren ávtelen, aaj nuerebe almetjh vuelelen 65 jaepieh maehtieh demensem áadtjodh. Demense akte ektie diejvese jieniebidie joekehts skiemtjelasside. Demenseskiemtjelassesne jarkelimmieh aajlesne sjugniehtuvvieh. Ektiedimmie aajlaceellaj gaskem arhkene jñh aajlaceallah jaemieh. Siejhmemes demense sæjhta evtiesovvedh ánneti ánneti gellie jaepieh doekoe. Stoerre joekehtsh almetjistie almetjasse man varke jñh guktie skiemtjelasse evtiesávva.

Doh voestes demensevæhtah

Mojhtese

Dihthe siejhmemes demensevæhta lea mojhtese geahpene. Geervebe sjædta mujhtedh dam mij sjugniehtovvi sâemies tæjmoej jallh biejjiej juassah. Jeenjesh maehtieh læjhkan aath mujhtedh mah gelliej jaepiej juassah sjugniehtovvin.

Vaaksjoehtimmie

Maahta dâeriesmoerh árrodh tñjem guarkedh jñh daejredh gusnie lea.

Giele

Almetjh demensine eah daamtaj buektehth jiehtedh dam maam sijhtieh jiehtedh. Maahta tsagkesh utnedh baakoeh guarkedh jñh guarkedh maam mubpieh jiehtieh.

Aarkebiejjien laavenjassh

Almetje mij demensem átna jñh lihke fuelhkie maehtieh gâajhtsedidh geervebe sjædta darjomh darjodh aarkebiejjien goh beetnegh gñetedidh, vaarjoeh bissedh jñh baahkes beapmoem jurjiehtidh. Ovjeasoes heannadimmieh maehtieh sjugniehtovvedh, vuesiehtimmien gaavhtan gosse lea jearsoesvoeten bijre gâetesne jñh bijlevuejemen bijre.

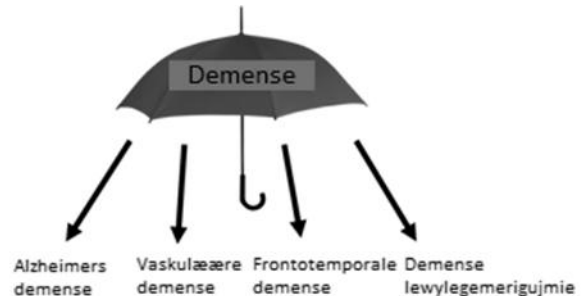
Dâemiedimmie

Maahta aaj jarkelimmieh sjugniehtovvedh dâemiedimmesne jñh persovnelesvoetesne, jñh geerve tsiehkieh maehtieh jijhtedh nâake dâemiedimmien gaavhtan.

Gaskese jñh ektesne árrodh

Jarkelimmieh sijhtieh konsekvensh áadtjodh govlesadtemasse jñh guktie ektesne árrodh. Perspektijve jñh goerkese akten almetjasse demensine jorkesieh skiemtjelassen tjñrrh, jñh joekehtslaakan vâájnesasse báetieh ovmessie demenseskiemtjelassine.

Ovmessie sáarhts demense

Alzheimers demense lea dihte siejhmemes demenseskiemtjelasse, jñh daamtajommes soejmetji evtiesávva gellie jaepieh doekoe. Joekeen suerkieh mah leah vihkeles mojhtesasse sijhtieh arhkenidh varke.

Vaskulæære demense lea sturremi gaavhtan virrefoeresjimmesne aajlese, daamtajommes goh akte virredámhpa jallh akte verteme aajlesne. Demensevæhtah sijhtieh skaaran stoeredahken mietie jeerehtidh, jñh gusnie skaara sjugniehtávva aajlesne.

Frontotemporale demense lea skaaraj gaavhtan aajlan ávtebielesne jñh vâájnesasse báata goh jarkelimmieh dâemiedimmesne jñh persovnelesvoetesne. Mojhtese maahta naa hijven vaarjelamme árrodh. Daate dihte siejhmemes demenseskiemtjelasse almetji luvnie vuelelen 50 jaepieh.

Demense lewylegemerigujmie báata skaaraj gaavhtan aajlaskiæresne jñh aajlan giængielábpoe bieline. Lissine mojhtesedâeriesmoeride, daate sáarhts demense vâájnesasse báata maafe goh boelhkh vuajnoehallusinasjovnigujmie, jeereldihkie fahkesvoete jñh sturreme nahkeremöönstere. Lissine maahta krâahpeles symptovmh sjñdtedh goh gæhtjoesvoete jñh sööjmesvoete.

Gellie jeatjah tsiehkieh mah maehtieh symptovmh vedtedh mah demensine vâájnoeh, guktie lea vihkeles aktine ensi salkehtimmie ávtelen dâaktere demensediajnovsem beaja. Ij leah naan bádtjah mah maehtieh demensem báehtjierdidh, men bádtjah gâávnesieh naakenidie mah maehtieh evtiedimmien symptovnijste siæssestalledh, jñh aktem vihties bueriedimmien vedtedh akten boelhken. Akte sjiehteladteme byjrese, fysiske darjomh jñh jeatjah darjomh mah mielem vedtieh maehtieh vihkeles árrodh juktie maehtedh dan bööremeslaakan bñerkenidh goh gâarede aarkebiejjien.

Dåakteregoerehtimmie jÿh salkehtimmie

Vihkeles dåakteregoerehtimmie gosse demensem sovmehte. Diagnosisteradimmie lea joekoen vihkeles dan åvteste:

- Maahta eventuelle jeatjah fãantoeh gaavnedh man åvteste mojhtese geahpene, goh depresjovne, bankenassh, ovlemh jÿh bãdtja maam almetje ij tõõllh, mejtje maahta bãehtjierdidh.
- Sãemies symptovmh demensesne gãarede bãehtjierdidh, goh vuesiehtimmien gaavhtan hallusinasjovnh, asve jÿh depressijve symptovmh.
- Sãemies bãdtjah maiehtie sÿjõhtehke årrodh juktie sãemies symptovmh bueriedidh demensesne, jallh orre aajlajaamedakh heerredidh.
- Dellie aelhkebe sjãdta reaktoe bÿevnesh vedtedh almetjidie demensine jÿh dej lÿhke fuelhkide.
- Almetjh demensine jÿh dej lÿhke fuelhkie sijhtieh daejredh mij lea, gosse demensem sovmehte, jÿh maahta aelhkebe sjÿdtedh aarkebiejjiem soejkesjidh.
- Aelhkebe sjãdta byreskidie tsiehkien guarkedh, guktie almetje demensine jÿh lÿhke fuelhkie maiehtie dãarjoem fuelhkeste jÿh viermeste åadtjodh, jÿh sjÿhtedamme healsoe- jÿh hoksefaalenassem åadtjodh.

Healsoedirektoraate nasjonaale faageles njoelkedassh demensen bÿjre tseegkeme. Desnie gaskem jeatjah juvnehte tjÿelte byõroe õõrnegh tseegkedh juktie salkehtimmien jÿh dãarjedimmien hoksedh almetjdie demensine, jÿh lÿhke fuelhkie byõroe faalenassem åadtjodh dãarjedimmien bÿjre. Åajvahkommes juvnehte salkehtimmie skÿemtjijen staeriesdãaktaristie dorjesãvva gosse sovmehte skÿemtjije demensem åtna, aktene laavenjostosne barkijigujmie tjÿelten jeatjah healsoe- jÿh hoksedienesjistie.

Dej faageles njoelkedassi mietie sjÿerehealsoedienesje byõroe almetjh salkehtidh gosse demensem sovmehte, gaskem jeatjah gosse lea geerve/atypiske tsiehkien kognitjive giehpieddimmeste, nuerebe almetjh vuelelen 65 jaepieh. Daate aaj faamosne gosse almetjen gÿele, õõhpehtimmiedaltese jÿh/jallh kultuvre lea akte heaptoe salkehtãmman aalkoehealsoedienesjisnie.

Salkehtimmie lea dovne fysiske goerehtimmieh, vÿrrepyõvah jÿh guvviagoerehtimmie aajleste. Goerehtimmieh maiehtie aaj vueptiestidh mejtje jeatjah fãantoeh dejtje jarkelimmide mah sjugniehtuvvieh. Lissine goerehtalla gaskem jeatjah mojhtesem jÿh gÿelem psykologeles teestigujmie jÿh guktie aarkebijjen jÿeliedisnie fungerede.

Bæjjese fulkedh diagnovsen mænngan

Dãakteren lea åejviediedte salkehtimmien jÿh medisijnen dãarjedimmien hoksedh. Lissine tjÿelte maahta bielieh dÿenesijstie õõrnedidh goh dãaresthfaageles dãehkie/koordinatovre mij dãakterem viehkehte salkehtimmesne, jÿh sjÿhteladta ihke dãarjedimmie hÿejmesne faalesãvva mænngan demensediagnovse lea vihtiestamme.

Tjÿelten healsoe- jÿh hoksedienesjÿh edtjeh ållesth jÿh koordineradamme årrodh. Healsoe- jÿh hoksebarkijÿh edtjeh sjÿhteladtedh guktie dan demense almetjen sjÿiere reaktah, preferansh jÿh daerpiesvoeth gorresuvvieh hoksen jÿh bãehtjierdimmien tjÿrrh mij lea sjÿhtedamme dan sjÿiere almetjasse.

Gosse akte almetje demensediagnovnesem åãdtje jÿh dan gaavhtan dÿenesjÿh tjÿeltteste daarpesje, sæjhta vihkeles årrodh gelliej reaktaj bÿjre daejredh, dovne fiereguhten skÿemtjijen jÿh lÿhke fuelhkien reaktaj bÿjre. Mearan skÿemtjelasse evtiesãvva, almetjh demensine sijhtieh ahkedh stuerebe daerpiesvoetem utnedh viehkien åadtjodh jÿjtsh iedtjÿh gorredidh, vuesiehtimmien gaavhtan ekonomijem stuvredh jÿh/jallh vihkeles sjæsjaalimmieh vaeltedh vielie persovneles tsiehkien bÿjre.

Sjÿhtedamme bÿevnesh

Akte reakta daerpies bÿevnesh åadtjodh aktene hamosne mij lea sjÿhtedamme skÿemtjijen kultuvre- jÿh gÿelemaadtose, guktie skÿemtjije edtja sisvegem bÿevnesijstie guarkedh.

Saamastallije healsoebarkijÿh jallh toelhke sijhtieh mahtedh daerpies rãajvarimmieh årrodh juktie daam reaktam illedh skÿemtjijidie mej saemien kultuvre- jÿh gÿelemaadtose. Saemielaaken § 3-5 reaktam vadtãa viehkien åadtjodh saemiengÿelesne dastegh dam sæjhta, voenges jÿh regijonaale byõgkeles healsoe- jÿh sosijaaleinstitusjovnine saemien reeremedajven sisnjelen.

Referaansh/ Lidteratuvretipsh: Aldring og helse: *Hva er demens?* (2018), *Demens – sykdommer, diagnostikk og behandling* (2018), Tema-arket: *Rettigheter og tjenester og Vergemål – Legalfullmakt – Fremtidsfullmakt*. Nasjonalforeningen for folkehelsen: *Fakta om demens* (2016) og *Har du demens?* (2016). Helsedirektoratet: *Nasjonal faglig retningslinje om demens* (2017).

Nasjonal kompetansetjeneste for Aldring og helse lea teema-aarhkem dorjeme stilleman mietie Healsoedirektoraateste jÿh lea akte bielie lÿhkefuelhkierãajvarimmijste Demensesoejkesjisnie 2020

Dãarjoehtæjjah: Per Kristian Haugen, Kirsti Hotvedt og Reidun Ingebretsen.

Bæjhkohtamme: 11.01.19